

למלאות 95 שנים לדודי,
אברהם שפירא בפתח-תקוה,
צוט-גדליה תשכ"ו.

יהודים ובדואים

מאת יוסף יואל ריבלין

א. אומץ-לבם של ראשונים

מראשית ילדותי היתה לי גם ההודמנות להכיר ערבים מסוג אחר, "בדואים" נודדים בערבות ו"יושבי אוהלים". הכרתים בבית-דודי אחי-אמי, אברהם שפירא בפתח-תקוה.

דודי זה בא מבראשית נעוריו בקשר עם "בדואים" ב"פתח-תקוה" ו"יהודיה", שאביו ר' ייציק הירש שפירא היה אחד מראשוני-ראשוניהם. הילד אברהם הלל הצטיין מראשית ילדותו באומץ-לב יוצא מדרך-הרגיל. סחה לי סבתי אם-אמי ביילה שפירא, שבהיות הדוד אברהם בן-עשר ירד למעמקי באר-המים סוודר ביהודיה, מחזיק בחבלים ומשתלשל ויורד, לבהלתם של גשים ואנשים. ואולם הנער לא נרתע וכדרך שירד כך טיפס ועלה זריו וגמישו, ושקט ושליו.

סיפור מיוחד מסופר על ראשית קשריו עם הבדואים. היה מעשה והתנפלו "בדואים" על המושבה "יהודיה". בין ראשוני מייסדי המושבה הצטיינו במיוחד עולים מיהודי אונגריה באומץ-לב ובהכרת-ערך עצמם. אלה עולי הונגריה לא סבלו כל פגיעה, אף בכבודם, מצד ערבי גם בירושלים. היו או בפתח-תקוה ר' יהושע שטאמפר, בני-משפחתו הקרובים לו משפחת ראב, ור' מיכל לייב כץ, שהיו בעלי "רגש-כבוד" מפותח ונכונים להשיב מלחמה שערה. היתה מעשה בירושלים. פעם, בבוקר, בשוב ר' מיכל-לייב כץ אחרי תפילת שחרית מבית-הכנסת כשתיק התפילין-והטלית תחת זרועו, ראה ברחוב-היהודים ערבי פוגע בליגלוג באשה יהודית. מסר מיד את התיק ליהודי ברחוב, והשיב לערבי המלגלג כגמולו באומץ-לב מתוך רגש-כבוד טבעי. על קיר ביתו של ר' ישכר בר צייבנר — יהודי הידוע במלחמתו בבת-י-ספר חילוניים בהיווסדם בירושלים — היה תלוי קנה-רובה על הקיר, שהיה מוכן לתקוף בו תוקפים. יזכר גם ההונגרי ר' עקיבא יוסף שלזינגר, בעל "לבי-העברי" — זה שדרש להתיר נישואי שתי גשים והקרבת קרבן-פסח בזמן הזה בירושלים — שהיה "שומר" ב"פתח-תקוה", ומדבר על הגנה בכוח גם בספריו.

הנער אברהם שפירא אמיץ-הלב, נילוה אל אותם בני-יהודה בקרבות עם הבדואים. ואולם עד ואולם עד מהרה הופל לארץ בידי הבדואים. ואלמלא שיך אותם בדואים, היה בא הקץ לחייו. כשביקשו הבדואים לשלוח ידם בנער אברהם שפירא, מיהר השיך שלהם, שהתפעל מאומץ-לבו של של הנער הצעיר, לפרוש עליו אדרתו. פרישת המעיל על מי שהוא פירושו נתינת-חסות לו, מקביל הוא ל"פרישת הכנפים לחסות" לנזכר בתנ"ך.

ב. "שומרים" יהודים

מלכתחילה צירפו במושבות הראשונות "שומרים" יהודים ל"שומרים" הבדואים ששכרו לשמור על המושבה, בקרה ואחזתה. וכך כבר בא אברהם שפירא בהיותו עלם רך בקשר עם הבדואים בסביבות פתח-תקווה כאחד שומרי המושבה.

היו עמו עוד שומרים יהודים שהיו מפורסמים בשעתם. מפורסם היה סנדר חדאד — נפח בעברית — שעם זה שנפטר בקיצור ימים הספיק להגיע לשם ולתהילה. גדול בשנים מחבריו, נחשב ביניהם בשעתו לראשון במעלה בן גילו ורע אברהם שפירא לשמירה שנים היה מנדיל קופלמן.

ג. ר' אברהם קופלמן ובנו מנדיל

אביו של מנדיל קופלמן, ר' אברהם קופלמן "תלמיד-חכם" גם בעיני למדני ירושלים היה אחד מן המתיישבים הראשונים בפתח-תקווה. מלבד חריפותו בתורה, הצטיין ר' אברהם קופלמן גם בחוש הומור חריף. אמרו עליו: פעם נשלח לרוסיה מטעם חובבי-ציון לעשות תעמולה לשוב, היה מחזר על ערי מושבי-ישראל, דורש דרשותיו ומגזים בהן ללא גבול, לדוגמא: "צאו וראו — סיפר להם — בארץ-ישראל האבטיחים גדולים, ומובן מאלי, מתוקים מדבש ונופת-צופים, עד כדי כך, שאדם המגדל אבטיח ניזון ממנו הוא ומשפחתו כמה זמן. ולבסוף אחרי גמר אכילת תוכו, הרי הוא מתקין מקליפת האבטיח הענקי סירה. למעשה מתקינים מכל אבטיח כזה שתי סירות. בסירה כזו יוצא אדם לנהר ודג דגים שאין כדוגמתם בחוף-לארץ — טעמם טעם גן-עדן — ונהנה מהם לאו דווקא בשבתות ומועדים.

מנדיל קופלמן לא היתה בו מלמדנותו של אביו אף לא מחריפותו. מעניין הוא שאותם יהודים "סוחרים" ו"גדולי-תורה" במייסדי פתח-תקווה כזקני אבי-אבי ר' יצחק צבי שפירא, ר' מרדכי דיסקין — שעסק עצמו זמן גם כ"עגלון" מפתח-תקווה ליפו וכן ר' אברהם קופלמן ואחרים, לא נתנו דעתם או על "גידול בניהם לתורה". הילדים למדו ב"חדר", שהיה במושבה, כמה שלמדו. מה שירש מנדיל מאביו היתה זו "הקלות" המיוחדת, שהיה בה הרבה מן הסימפטיה.

שנים רבות היו השמות אברהם שפירא ומנדיל קופלמן נזכרים בנשימה אחת כסמל ל"שמירת אמיצת"-לב בכל רחבי הארץ אז. ואולם ברבות הימים הלך מנדיל קופלמן הלוך ורדת, עד ששימש רק כסמל לשלילה כשנוכר יחד עם רעו מנוער, אברהם שפירא. הוא נעשה שמן, בעל-בשר, עב-הכרס ומגושם. בה בשעה שאברהם שפירא שמר עד זקנה ושיבה על גיזרה חטובה, מלאה וגמישה. היה בעוכריו של מנדיל קופלמן גם זה שהיה מטבעו להוט אחרי אכילה גסה. מספרים שפעם התערב מנדיל עם רעו אברהם, שהיה זהיר כל ימיו במידת אכילתו ומשקו; יותר נכון שלא היה "מוכשר" לאכילה — שהוא מנדיל יאכל גדי צלוי שלם על קרבו ועל כרעיו. מנדיל זכה בהתחרות, אלא שחלה במחלה אנושה, ואלמלא שנודרו רעו אברהם שפירא להסיעו לבירות —

בירת הלבנון — שכבר אז היו בה שתי אוניברסיטאות — אמריקנית וצרפתית — ונותח שם, ספק הוא אם היה נשאר בחיים.

ד. אבראהים-מיכו והבדואים

מטבעו, אפשר לומר מעצם ברייתו, היתה בו באברהם שפירא נטייה למנהגי הבדואים ונימוסייהם, מדבר בלהג הערבי של הבדואים ואף מחבב מאד את לבושיהם. מראהו היה עד כדי כך דומה למראהו של שיך בידואי, עד כדי כך שהיה מעשה ועקבו אחריו פעם בדואים בהרי יהודה, מדמים שהוא שיך אבו-גוש הידוע, אויבם. ורק אחרי עמדם לפניו פנים מול פנים הכירו בטעותם. ויש לומר ש"שיך אבו-גוש" היה שם דבר בכל הארץ באצילותו הבדואית, במראהו, ובכוחו וגבורתו, נוסף על אומץ-לבו הפיל את חתתו על כל הסביבה. איש לא העיז נגדו, עד שבא יהודי בגדדי שאול יהודה בנו של ר' שלמה יחזקאל יהודה, גואל אדמת מושבת "מוצא", היא קולוניה, במערב ירושלים ונטועה. כשעלה שם שאול יהודה לראשונה, בשנות הארבעים למאה הי"ט הופיע שיך אבו-גוש. כוונתו היתה להראות למתיישבים הראשונים שידעו שכפופים הם לו ועליהם לסור למשמעתו, ואולם כשהתחיל מדבר בחוצפה עם שאול יהודה, חילק לו יהודה מיד מכת-לחי מצלצלת. היה זה ראשון שהעיו פניו בפני שיך אבו-גוש.

בהיות אברהם שפירא עדיין צעיר למיים יצא שמו כאחד הגבורים המופלאים בין השבטים הערבים מן ועד באר-שבע, מגבולות סוריה והלבנון ועד גבולות מצרים בואכה מזרחה לגבולות ערב. עם זה נתפרסם כרב-בתבונה ומצויין ביושרו ובמשפטו. יצויין שגבורה ותבונה ויושר לאחדים המה בשיך נעלה העומד בראש שבטו, ונלחם מלחמותיו, מדריכו בתבונה ושופט בין בני-שבטו בדברי ריבותיהם, חשוב שבשיכים שמו ויצא לפניו ושבטים מביאים לפניו דברי ריבותיהם לבין שבטים שונים.

אברהם שפירא רכש לו ידידים ומעריצים בין השיכים הקרובים והרחוקים. מוכן מאליו שהיו לו גם אויבים מאלה שעצרו ומנעו מגניבה וגולה ביישוב היהודי בארץ, שהיה אברהם שפירא מזדקק לו בשעת צורך.

עד מהרה נודע שם שהשיך אבראהים-מיכו, היינו אברהם מיכל, על שם אחיו מיכל שפירא, אחד האכרים החרוצים ביותר בפתח-תקוה, שכן נוהגים הערבים לצרף לאדם שם אחד ממשפחתו, אם אביו ואם אחד בני המשפחה הידועים ביותר, לומר לך שלא מ"אביו" יצא זה, ויחשו הולך לפניו.

ה. אורחים בדואים

היו רחוקים וקרובים משכימים לפיתחו בפתח-תקוה, מופיעים על-פי-הרוב עם שחר רכובים על סוסיהם האבירים; לדיוק יותר על "סוסותיהם" רבות היחש, סוסות שיחש אמותיהן — וגם אביהן — עולה למעלה למעלה כמה וכמה דורות; לעתים עד למאות שנים. גם סוסתו של אבראהים מיכו היתה בת-יחש רב, חטובת איברים ונהדרה למראה, אמוצה בציבעה. משנשמעו דהרות סוסים בחצר, היו חשים אליהם לקבלם שומרים

בדואים שנמצאו בחצר, או גם בניו של אברהם שפירא, מחזיקים בסוסותיהם ובריסנון, בדרך כבוד, לפי כבודו של כל אורח ואורח ומסייעים להם לרדת מעל סוסותיהם. כשהיה זה אורח מכובד ביותר, היה בעל הבית עצמו יוצא לקראתו, מסייע לו או לפחות עומד על ידו, בשעה שמי שהוא מסייע על-ידו לאורח. מיד אחרי שירדו האורחים מעל הסוסות השומרים והבנים מזדרזים להוליך את הסוסות לאורווה במקום שהן בולעות להן שעורים באיבוס, ובעל-הבית והאורחים פותחים בשאילת-שלום זה לזה, שמים כף ידם חליפות על המצח ועל הלב, כלומר: דעתי ולבי עליך הם. "מה שלומך?" — בדיוק: "מה המצב?" — שואל האחד וחברו עונה לעומתו אף הוא באותה שאלה: "מה המצב?". וחזרת שאילת-שלום זו לאין-סוף משעת הירידה מן הסוסות בדרך אל השרפרפים שחשו לערך בחצר, ואף אחרי שיושבים זמן על השרפרפים זה למול זה ומגישים נרגילות לאורחים, ספלי הקפה השחור, אין זה מן הנימוס לפתוח בשום שיחה, מלבד אותה שאלה "מה שלומך", שזה שואלה וחברו עונה עליה באותה שאלה: "מה שלומך"? ומגישים ספלי קפה וחזורים ומגישים לעתים פעמים רבות. ראיתי מנהג — גם בין העירוניים — שאין מפסיקים להגיש קפה שוב ושוב עד שהאורח שם את הספל על פניו, סימן שאינו יכול לשתות עוד, שכן אין מן הנימוס לומר לבעל-הבית: "אי אפשר עוד בקפה שלך"...

יש לפעמים שאורח שוהה אצל בדואים ימים מבלי שיפתחו בשיחה על מטרת בואו; עלבון ייחשב לאורח, אם בעל-הבית יפתח בשאלה למטרת בואו של אורחו. הרי יהא דבר זה דומה כאילו היה אומר "לגמור אתו" ולהיפטר ממנו. ועל-אחת-כמה-וכמה יזהר אורח מהציע ענינו, מטרת בואו, לפני בעל-הבית. לא יהיה בזה, אלא כאילו אמר לו האורח לבעל-הבית שלא לחזות פני ידידיו נכסף ולהתעלס בחברתו, אלא "להשיג" משהו ממנו.

ו. נשים בדואיות

קבלת האורחים בחברה בדואית איננה, עד כמה שאפשר, בתוך אוהל. רק שיכים עשירים יש להם אוהל מיוחד רב-ממדים לקבלת אורחים, שאין נשים נכנסות אליו. בדרך כלל מקבלים את האורח בחוץ, ברחבה שלפני האוהל. האשה "הנה היא באהל", כשהאורחים "בשענים תחת העץ". אמנם אין האשה הבדואית, כמו גם אשת הפלח, רעולת פנים, רק הנשים הערביות בערים יוצאות רעולות פנים, ואולם מעולם לא ראיתי נשים עם בעליהן בביקורים כאלה; אף גם אין הנשים מגישות קפה או נרגילה לאורחים. מגישים על-פי הרוב "אנשי השיך" או בני שבט שנאספו לקבלת פני האורחים, את הקפה שהכינו הנשים במסתריהן. בבתים המכובדים של מוסלמים בערים, היה חדר קבלת האורחים — חדר נאה — ממש בכניסת הבית ישר מן החוץ, שלא יהא אורח נתקל בנשים — אשה ובנות — שבבית. בני-משפחת השיך, או משמשים "מתנדבים" מאנשי השיך, יושבים שקטים, קצת מן הצד, הכל לפי מעמדו, מבלי לפצות פה. וחלילה לו לבן השיך לפצות פיו בחברה במעמד אביו. בן שותק בכלל במעמד, וזה גם במושב, אביו הבדואי, דבר זה מצאתי לא פעם גם במסיבת ערבים עירוניים אנשי מעלה.

ז. סעודה

לעתים קרובות היה אבראהים-מיכו עורך להם סעודה לפי כל הליכות הבדואים וחוקותיהם, והרי שיש המכבד את אורחו שוחט במיוחד כבש לכבודו, עורך עצים ומצית אש וצולה את הכבש בעסק גדול. מנתחו לנתחים, או גם קורעו לקרעים ועורכם בקערה משותפת שמסביב לה מסובים. מושיט לאורחיו — לפי דרגת חשיבותם כל נתח טוב. נודמן לי לראות את האורחים אוכלים גם אורז מתוך קערה, או גם סיר משותף לכולם. תוחבים את כפידם לתוך הקערה ונוטלים מלא קומצם מן האורז. בהנאה הם מעגלים אותו ותוחבים אותו לתוך פיהם. יש שלשם נקיון עומדים משמשים על גבם ומנקים את כפות ידיהם, שהם מרימים מאחוריהם למעלה, אחרי כל קומץ וקומץ הנתחב לפה. בסעודה יושבים יחד המכובדים ביותר, אחרי אכלם לשובע סועדת שורה ממדריגה שנייה, לגשים שולחים את השיירים.

ח. אורחים חשובים

מלבד אורחים חשובים אלה היו גם בדואים או בדואים למחצה, שהיו רועים את בקרם של תושבי פתח-תקווה. אמרתי בקרם, שכן לא טיפלו היהודים במושבות בצאן הדורשים טיפול רב, ואין הכנסתם כהכנסה מן הבקר. הערבי אינו מחבב ביותר חלב בקר, וכמעט שאינו אוכל בשר בקר. חלב-צאן ובשר צאן, צאן צעיר מאכל תאוה הוא לו.

לדודי היה בשעתו עדר בקר לא קטן, והיו רועים רועים את בקרו במרחבים, במרחק-מה מן המושבה, בסביבות הירקון. עתים, ביחוד באביב, היה הבקר נשאר שבועות מחוץ למושבה, והרועים מכניסים חלבו. לעתים היה הבקר חוזר בערב לרפת שהיה בחצר. לפעמים היה דודי נוטלני אתו, בשבת אחרי תפילת מנחה בציבור בבית-הכנסת, כשהיה סר לבקר את בקרו או את סיה סוסתו האצילה שנולד, או גם את סוסתו המפורסמת האצילה, כשנשלחה לרביע, היינו לרעות בחודש האביב באוויר הצח ובדשא הרענן, מבקרים היינו בעונה זו את מחנה הבדואים, עומדים לידם בחלבם את הפרות, או גם נכנסים לאהליהם, אהלי יריעות צמר ושער גמלים כהים וגסים, אהלים שלא הצטיינו גם בפנים בנקיות יתירה; מבקרים אותם וחוטפים אתם שיחת-נימוס או גם של ידידות.

חיבה יתירה נודעה ממני לשומרים רוכבי הסוסות האצילות, שומרים בדואים, חבריו של דודי — יותר נכון סרים למשמעתו. השמירה היתה בכל המושבות היהודיות הראשונות בשרון, בשומרון ובגליל, מורכבת מכמה טעמים מערבים ויהודים. היו שומרים אלה בפתח-תקווה מרכיבים אותי, לפעמים, על גבי סוסותיהם, ומדהירים אותי כחץ באויר, כשהם מחזיקים בי הנער כבן תשע, עשר, שלא אשמט מעל גבי הסוסה. זוכר אני יפה יפה את השומר אהמד, שתקן מטבעו, שהיה מחבב לדהרני. ביחוד נחרתה בזכרוני דמותו של השומר הוקן סולימאן אבו יחיה — כושי לפי מוצאו, זקנו ושער ראשו לבנים כשלג, מסגרת נאה לפניו השחורים ועיניו היפות המפיקות טוב-לב; מטבעו איש-רעים ומחבב שיחה. היה מחבבני כביכול כבן-משפחה. רואה היה את עצמו קרוב משפחה

לבית-דודי, ושח לי על-דבר אמי, אחות איבראהים מיכו, שהכירה עוד ב"יהודיה". ל"יהודיה" כיום סביון, עברו בני "פתח-תקווה", בשנים הראשונות להיווסדה, אחרי שסבלו בפתח-תקווה קשות מקדחת בגלל הבצורת שליד הירקון הקרוב לה. הכיר סולימאן אבוי-יחיה את אמי בנערותה, טרם נישאה לו לאבא בירושלים. לפי סיפוריו היתה ממש אחות ל"אבראהים מיכו" — ג'דה — אשת חיל — כמותו, אמיצת-לב ואף יודעת לדהר על סוס כאחיה. גומר היה הזקן סיפוריו באנחה על פטירתה בעלומיה, כבת עשרים היתה, שנתים אחרי נישואיה, כשנפטרה בירושלים בלדתה אותי. היה סולימאן אבוי-יחיה הישיש מטפל בי בנה של אמי, בחיבה משעשעני ומרכיבני על סוסתו.

פ. שיך אבו-קישיק

קשר ידידות מיוחד היה בין דודי ובין שיך אבו-קישיק — שיך של שבט בדואים למחצה, שהיה בעל אחוזות רחבות בקירבת פתח-תקווה. טבעי הוא בין שבטים בדואים שכנים זה לזה, שהיחס ביניהם משתנה לעתים ומתחלף לזמנים עם סיכסוכי שכנים המתנגשים זה בזה. מקרא מלא הוא: "יהי ריב בין רועי מקנה אברהם ובין רועי מקנה לוט". סיכסוכי שכנים כאלה היו לעתים בין אבראהים מיכו ובין שיך אבו-קישיק. פעמים היו בדואים משל אבו-קישיק גם שולחים ידם במושבה ובכרובה, והיו הדברים מגיעים עד לידי ריב ומצה, ואולם — כדרכו של העולם הבדואי — תמיד נגמר הדבר ב"כריתת ברית שלום" על סעודה עם שחיטת-כבשים ופיוסים ודורונות ואף "תשלומי גזק" והחזרת הון, או גם "כופר נפש".

י. ברית-שלום

בעסק-גדול ניכרת ברית-שלום בין שבטים אחרי ריבות דמים. כשהיה לאחד השבטים "דרישת-דמים" משבט שני שהרג את בן-שבטם. סעודה נערכה ברשותו ומחיצתו של שיך שבט שלישי, "השופט" או "המשלים" בין הצדדים או גם "שיכים" אחדים שהצטרפו לכך, או שהוזמנו ל"מעמד" "ברית-השלום". כאן נפגשו התובעים והנתבעים. לכתחילה העריכו את כופר-הנפש של הנרצח בסכומים מוגזמים ממון קורח ממש, סכומים שאין להעלותם על הדעת גם ב"דמיון". השופטים מציעים את הסכום. הנתבעים שותקים, כביכול שתיקה כהודאה. וכאן מתחיל משא-ומתן. מי שהוא שואל: "ומה הוא הסכום שאתם, התובעים, מוכנים לוותר לכבודו של "פלוני" מן המסובים, מתחילים בכבודו של "השיך" השופט שברשותו הם נמצאים, התובעים מוותרים מיד על סכום ענקי, "לכבודו". וכן חוזרים חלילה, ויתור לכבוד פלוני ולכבוד אלמוני, עד ש"כופר-הנפש" עומד על סכום המתקבל על הדעת. הרבה פעמים נערך הסכום לא בסכומי כסף אלא במספר גמלים, אחרי הגיעם לידי הסכם נערכת הסעודה המשותפת בשחיטת כבשים וסירי אורו.

יא. סעודה של שמחה

זכורה לי סעודה של שמחה, שערך שיך אבו-קישיק הזקן אחרי נפלו למשכב במחלת דלקת-הריאות והבריא, שחטו כבשים לרוב וצלו אותם בשפודים

באש. בשלו בסירים גדולים כחביות אורז, ויצקו את השומן הנמס מתוך רתיחה על האורז, ישבו מסביב לסירים ותחבו בזה אחרי זה, או אחדים יחד, כפות ידיהם באורז. גילגלו את האורז שהעלו בכפות ידיהם כדורים ותחבום לתוך פיהם. קרעו קטעי בשר מהנתחים הערוכים על טסם ואכלוהו לתיאבון. אחרי שגמרו המסובים — הגברים — סעודתם והותירו, נשלה הנותר לנשים. בישלו קומקומי קפה ענקיים בסוכר והגישוהו לאורחים לקנח סעודה. הרבה מן הכבשים האורז, הקפה והסוכר הביאו האורחים. חבורה חבורה ומתנתה, והוסיף השיך אבו־קישיק על כל זה ביד רחבה משלו. נשאר בזכרוני כל הסיפור הזה שנגמר ביגון. אחרית דבר היה, שהשיך הזקן אכל יתר על המידה, שש ושמח על הבראתו. ובסופו של דבר חלה מחלה אנושה ונפטר תיכף לכך.

סחו לי שדודי אברהים מיכו — הלך אחרי הלוויתו כשממחטתו לעיניו הולגות דמעות.

יב. בימי המנדט הבריטי

לידי קרע עמוק בין אבו־קישיק ופתח־תקווה, לא הגיעו אלא בשנת 1921, כשגברה הפרובוקציה הבריטית בין יהודים וערבים על־ידי פקידים בריטים, שהחזיקו ברעיון „הפרד ומשל“, בימי המנדט. היה זה דווקא בימי נציגותו של סיר הרברט סמואל, „הנציב הראשון ליהודה“. סמואל הראה חולשה כלפי מסובביו. סיפר לי אברהם שפירא, שמילא תפקיד הכבוד של שומר ראשו של סמואל בהגיעו לארץ, כפי שהנציחו הדבר בתמונות וצילומים — שבשיחתו הראשונה עם סמואל, שאלו על דבר הערבים. אברהם שפירא ציטט לו פסוק: „אל תחת מפניהם פן אחתך לפניהם“ (ירמי, א יז). וביאר לו, שהערבי מנצל חולשת זולתו פוגע ומגיע עד לידי פריצת כל גבול ורק בשעה שאתה עומד לפני הערבי הכן, אמיץ ותקיף, מונע אתה הרבה צרות ומלחמות. בהזדמנות זו סיפר אברהים־מיכו „סוד“ שמעולם, בכל שנות „גבורתו“ הארוכים, לא הרג אף ערבי בסיכסוכיו אתם. „עמדתו“ המכובדת, האמיצה והאיתנה היא שעמדה לו, שלא צריך היה להגיע לידי פגיעה בנפשות.

כאמור פרצו ממש „מלחמות“ בין פתח־תקווה והבדואים בשנת 1921. הבריטים בעלי המנדט שדאגו „לסדרים“ בארץ, אסרו פעם יהודים ופעם ערבים. היה פעם אברהים־מיכו במאסר זמן מה, ופעם שיך אבו־קישיק. כשהגיעו אנשי אבו־קישיק ואנשי אברהים־מיכו לידי פשרה והתכוננו „לכרות ברית שלום“ השתדל אברהים־מיכו לשחרור שיך אבו־קישיק ונכרת ברית השלום ב„עסק־גדול“, בסעודה ובהערכת הטענות והתביעות של שני הצדדים ו„בוותורים“ לכבוד פלוני ולכבוד אלמוני, בצורה הרגילה.

באותו זמן חיברה אשה תימנית ממושב „מחנה־יהודה“ ליד פתח־תקווה, שירי תהילה וגבורה לכבודו של אברהים־מיכו. שמעתי מדקלמת אותם בבית אברהים־מיכו. היה בהם מגינוני „שירת משה“ — „שירת דבורה“, תהילה לגיבור ולעג לאויב. לא עלה אז בידי להשיג את השיר בכתב, מאחר שלא נכתב מעולם. התימנית לא ידעה קרוא וכתוב, והיה השיר „שירה שבעל פה“.

יג. בדואי אבו־קישיק אחרי יסוד המדינה

זכורה להם לבית אבו־קישיק הברית גם אחרי יסוד מדינת ישראל. חלק מהם היה בבורחים מן הארץ לגבולות סוריה ולבנון, ואולם חלק מהם נשאר בארץ. קרע זה במשפחות הערביות קשה, קשה למצוא קשר ידיעות בין הקרעים; שאלה קשה היא גם שאלת בעלות על אחוזת הקרקעות. אלה שעזבו את הארץ נפלה אחוזת קרקעותיהם נחלה למדינת ישראל, ואולם אלה הערבים שנשארו בארץ, אחוזת קרקעותיהם להם היא. בעייה היא מה דין קרקעות שחלק מבעליהם עבר למדינות הערביות וחלק מהם נשאר בישראל. נהוג היה בין הערבים, שלא לחלק ביניהם קרקעות ולרשום בספר-האחוזות של הממשלה חלק חלק מהאחזה על שם איש איש מהמשפחה. הכל — כל האחוזות — שייך לכל — לכל אישי המשפחה. בעייה זו עמדה גם בפני משפחת אבו־קישיק, והיה צורך בהשתדלות ובהמלצה „לסדר“ עניניהם.

במשך הזמן עברה משפחת אבו־קישיק — או חלק ממנה — ל„עיר“, היינו ללוד השכנה לרמלה. בפעם האחרונה באתי בקשר אתם, כשדודי אבראהים־מיכו שלח אלי נער בן שמונה־עשרה ממשפחת אבו־קישיק, שביקש להתקבל כתלמיד באוניברסיטה העברית. הקושי היה שלא גמר את הבחינות של בית הספר התיכון הדרוש כדי להתקבל כתלמיד באוניברסיטה. מגלגל היה בן־בדואים צעיר זה ב„למודים“ באין מוצא. אמנם אציל בכל הופעותיו, אף יפה־תואר, ופיקח, ואפשר לומר גם אינטליגנטי וחרף, ואולם אותה הדיסציפלינה הפשוטה הדרושה לשם לימוד מסודר, היתה ממנו והלאה, ואפשר היה ראשון במשפחתו לקרוא ולכתוב בשדירת הדורות מימי בראשית. בסופו של דבר נתכבדתי בביקור מיוחד בביתי של דודי יחד עם השיך אבו־קישיק בענין קבלת הנער כתלמיד לאוניברסיטה. „שם הוא את ידו בחגורת“, היינו מעין „מסירת עצמו לחסותי“ „חסד אעשה עם הנער“. כל באורי בענין „תעודת לימודים של בית ספר תיכוני“ לשם כניסה כתלמיד לאוניברסיטה היו תמוהים בעיני השיך. תוהה היה מביט עלי ונדמה לי, שלבסוף החליט שגאותו של השיך איבראהים־מיכו על בן אחותו „הברופיסור“ מוגזמת היא. כנראה שיוסף אפנדי אינו ולא כלום, „אפס גמור“ באוניברסיטה, אחרי שהמלצתו והשתדלותו אינן בהם אפילו כדי להכניס נער אחד — שבסופו של דבר הרי ממש „בנו הוא“ ו„בן אחיו“ — לאוניברסיטה...

